

Relats protagonitzats pel Rector de Vallfogona en el Manuscrit de Sabater Carbonell

Josep Temporal Oleart
Universitat de Barcelona
j.temporal.oleart@gmail.com

RESUM

L'article consta de dues parts. La primera descriu les característiques formals i, a grans trets, els continguts generals del manuscrit de Sabater Carbonell; i la segona, centrada en els relats protagonitzats pel Rector de Vallfogona, en presenta detalladament els continguts i les característiques singulars. De l'autor, en aquest estat de recerca, encara no se'n pot oferir més clarícies que les que es desprenen de l'anàlisi del manuscrit. El manuscrit està escrit amb cal·ligrafia clara en un volum imprès de comptes comercials de 600 pàgines numerades, 193 de les quals són en blanc, i set fulls desapareguts que contenen, segons l'índex d'autor, «Barcelona 1820 a 1840». Els materials tenen indicació, per bé que no sistemàtica, d'informants i d'any de registre (des del 1898 fins al 1923). Els materials que conté són miscel·lanis: etnopoètica religiosa diversa, parèmies, endevinalles, embarbussaments, fórmules mnemotècniques, mimologismes, jocs, cançons, tradicions, rondalles i llegendes, més algun material no etnopoètic. Els relats protagonitzats pel Rector de Vallfogona són d'extensió diversa i proporcionats almenys per quatre informants; dos no contenen ni any ni informant. L'objectiu de l'article és fer-ne l'edició i la classificació.

PARAULES CLAU

Sabater Carbonell, rondalla d'enginy, contarella, Rector de Vallfogona, català

ABSTRACT

This paper is divided into two parts. The first describes the formal characteristics and the general content of the manuscript of Sabater Carbonell; and the second presents in detail the content and singular characteristics of the stories featuring the Rector of Vallfogona. The current state of research does not allow us to offer any more details about the author other than those that can be gleaned from the manuscript. The manuscript was written in clear handwriting in a volume of 600 pages, 193 of which are left blank, and 7 of which are missing and which contain, according to the author's index, "Barcelona 1820 to 1840". The materials indicate, albeit unsystematically, the names of the people who provided the stories and the year of collection (from 1898 to 1923). The materials contained in the manuscript are miscellaneous and include various examples of religious ethnopoetry, proverbs, riddles, tongue-twisters, mnemonic formulas, mimologisms, games, songs, traditions, folktales and legends, and some non-ethnopoetic materials. The stories featuring the Rector of Vallfogona are diverse and provided by at least four informants, and a further two of these stories are listed with neither year nor informant. The aim of this paper is to publish these stories and to propose their classification.

KEYWORDS

Sabater Carbonell, Realistic Tale, Anecdote, Rector de Vallfogona, catalan

1. Introducció

Si la finalitat estricta d'un article és generalment donar notícia de l'estat de la qüestió d'una recerca, estigui completament finalitzada o bé en procés, adverteixo que aquest respondrà a la segona possibilitat. No voldria decebre expectatives, però singularment és així en relació amb el signant del manuscrit, Sabater Carbonell, que no dóna cap clàrícia de si mateix. Tanmateix, del contingut del manuscrit pot deduir-se'n alguna dada ben interessant que comentaré més avall. Si en coneixem els cognoms és gràcies a la indicació que més d'una ocasió fa amb noms complets de la seva mare i del seu pare com a informants. Els resultats, en aquest sentit, han ofert de moment algunes traces pendents d'aprofundir i de verificar. Renuncio, doncs, provisionalment a parlar sobre el compilador del manuscrit i ajornar-ho per a una altra ocasió en què es pugui fer amb la certesa i la rigorositat exigibles.

Els objectius de l'article són donar a conèixer l'existència d'aquest manuscrit —fins avui completament desconegut a tothom, excepte un reduïdíssim grup de col·legues etnopoetes—, i presentar-ne els relats protagonitzats pel Rector de Vallfogona que conté. No obstant aquests objectius, l'article també aprofita per considerar sumàriament els motius, diguem-ne, més «clàssics» del que Albert Rossich anomenà «el mite oral» del Rector de Vallfogona, i emmarcar en clau etnopoètica aquests relats.

Del manuscrit no se'n pot explicar cap sucosa peripècia, però potser interessarà conèixer-ne dues dades referides a l'adquisició i al destí que se li adjudicarà. Es va tenir notícia del manuscrit a través del catàleg n. 10 (desembre 2002) de la Llibreria Central (La Bizantina) de Tremp, que el referència amb els següents descriptors i descripció: «Manuscrit. Recull de contes, rondalles, tradicions, oracions remeieres, cançons, endevinalles, etc. Català. 16 x 22 cm. Enq. tela.» El llibreter m'explicà que li havia pervingut dins un lot adquirit a Barcelona ja feia un cert temps, que no va poder precisar. Pel que fa al destí del manuscrit, la ciència reclama propietaris més escaients que els particulars, que sovint se'n malserveixen i en disposen amb un gelós i malsà fetitxisme del tot inútil a la comunitat científica. Per això, quan es consideri oportú, s'oferirà en propietat al Centre de Promoció per a la Cultura Popular i Tradicional, que és la institució pública apropiada per a la cura d'un material d'aquesta naturalesa, i quedarà a disposició de qualsevol persona investigadora.

2. El Manuscrit Sabater Carbonell

2.1 *Descripció externa*

La denominació formal «Manuscrit Sabater Carbonell» correspon a una col·lecció miscel·lània de materials del domini etnopoètic de Catalunya, en català i, excepcionalment, en castellà, de diferents gèneres (narratius i no narratius), recollits d'informants, procedències i anys diversos (representen, bé que irregularment, una àmplia part del territori de Catalunya i van de la fi del segle XIX fins al primer terç del XX), tots aplegats en un sol volum. Físicament es tracta d'un diari de comptes comercials, usat com a llibreta d'escriptura, de mides 15,5 x 21 cm (els fulls), amb paginació numerada d'1 a 600, en perfecte estat de conservació interior. Manté l'enquadernació original amb l'etiqueta «Diario» a la portada i els angles

reforçats; el llom, que no contenia cap informació, ha estat restaurat. El volum també conserva l'etiqueta del venedor, una papereria de la ronda de Sant Pere, de Barcelona, amb la informació següent: «Libros impresos. J. Campmany Cortinas. Papeles de todas clases, material de escritorio. Rda. S. Pedro, 64. Tel. 17863».

2.2 Descripció interior

El volum no és omplert totalment; de les 600 pàgines, 389 són escrites i 211 resten en blanc. Set fulls (p. 525-538) són tallats i desapareguts del manuscrit; el seu contingut, segons la informació de l'índex, era «Barcelona 1820 a 1840».

Majorment és escrit en tinta negra, per bé que unes quantes pàgines són en tinta blava i en una sola ocasió (p. 35) s'usa la tinta vermella per fer dues indicacions (tan sols quatre ratlles).

La cal·ligrafia correspon a una sola mà i és diàfanament llegible, amb una característica remarcable: hi domina l'aïllament de les grafies en detriment del traç lligat. Aquesta claredat cal·ligràfica respon al fet que es tracta inequívocament de materials passats a net. Hi ha molts indicis per afirmar-ho. A banda de la correcció cal·ligràfica, conté una distribució temàtica relativament coherent de materials però que estan datats en anys diferents sense seguir la cronologia; les obliteracions, l'escriptura interlineada i les correccions damunt mot esborrat o bé ratllat són pràcticament inexistent i, en els pocs llocs que es produeixen, no ofereixen el mínim error de lectura. Sobre la validesa del material no es dona cap vacil·lació —tot es dona per bo—, a excepció de dues pàgines consecutives (p. 42-43) en què apareix la indicació «No val». De cap manera no es tracta, doncs, d'apunts directes amb l'informant presos presencialment, sinó d'una redacció acurada d'anotacions prèvies que, sens dubte, en la meua opinió, van existir com a *documentum medium* entre la versió oral i la finalment registrada en el manuscrit. En algunes ocasions s'acredita la condició del col·lector, que recull «de viva veu»: «Aquesta parèmia que anomeno “Les tres gallines” fa molt temps que les tinc recullides de viva veu» (p. 125); o bé: «Me l'han explicada en 1916 en plena Gran Guerra» (p. 7). En alguna altra ocasió el col·lector del document manifesta ser algú altre del qual, presumptament, l'ha conegut: «Reculli[t] al Carme per un pastor al Pla de les Llenties. 1914» (p. 356); o fins i tot una col·lecció plural: «recollida [a] Olot per varies persones» (p. 441). En una ocasió aquesta condició de col·lector és inferida i els informants, pressuposats: «Colònies escolars del 1905 Amics del País» (p. 366). També és reveladora, respecte al document intermedi que devia existir, la indicació «Copiada a molts indrets» (p. 8). Tot plegat, res que no fos habitual en els procediments de recopilació de materials etnopoètics en aquell període del folklore.

Malgrat l'època en què s'escribí el manuscrit (el registre datat més tardanament és de 1929), la llengua usada és prefabriana; tanmateix, és usada sense vacil·lacions importants en els criteris, la qual cosa fa que sigui de lectura àgil i segura.

Per la classificació i la manera com són tractats els continguts es manifesta una certa consciència procedimental folklòrica. Els continguts van acompanyats, encara que no de manera sistemàtica, dels llocs de procedència, l'any del registre i el nom de l'informant. La consciència folklòrica de Sabater Carbonell no és pas gratuïta perquè en dos llocs del manuscrit es pot deduir que era un home sensible al folklore i, fins i tot, a les seves qüestions més teòriques. En el primer lloc esmenta Francesc Camps i Mercadal i la *Revista de Menorca*, que es rebia per subscripció:

«En el valió aplec de folklore menorquí que el Sr. Camps i Mercadal va publicar en la “Revista de Menorca”...» (p. 9). L'altre lloc —l'únic document en llengua castellana (p. 189)— és una reflexió sobre la simbologia de mites, llegendes i cultes, on Sabater Carbonell demostra conèixer la teoria mítica, solarista o indoeuropea formulada el 1856 per F. Max Müller a *Essays in Comparative Mythology* (a la p. 214 s'hi refereix com «el savi Max Mu[-ü-]ller»); teoria sobre l'origen de les rondalles que sembla subscriure:

Nadie se ría si no quiere pasar plaza de ignorante de estos cuentos y superchería, que sin dejar de ser cuentos, la ciencia que hoy busca la historia por muy diverso camino de lo que se hacía cincuenta años atrás, los ha hecho objetos de muy formal estudio.

Por tres conceptos se adivina que en la leyenda el recuerdo del mito solar que formaba la base de la religión de los indios europeos, el vulgo lo explica sin saberlo, y el que desconoce los estudios modernos no la echa de ver en sus cuentos de viejas. [p. 190-191]

I:

Para comprender que estas leyendas a su manera también son trozos de historia, conviene no olvidar que se ha reconstruido con los estudios y se sabe ya todo el poema mitológico que las razas indo-europeas trajeron consigo desde el fondo del Asia y de qué modo, por medio de un naturalismo senzillo, però inspirado en la más encantadora poesía, los indoeuropeos dieron vida, forjaron historia, a montañas, ríos, lugares de los nuevos territorios de Occidente en que se establecieron. La civilización griega, indo-europea, no hizo otra cosa más que precisar i dar forma humana y agradable a lo que las tribus sus progenitores habían imaginado en su peregrinación desde el Asia. [p. 194]

La cronologia dels registres, indicats només amb l'any, abraça un període de temps força notable de 35 anys. El registre més antic és del 1895 (tradicció «El par-dalet», p. 357-358) i el més proper, del 1929 (tradicció «El Roc de Sant Hilari», p. 359), casualment copiats consecutivament. Els anys que, amb freqüències diverses, apareixen en els registres són els següents: 1895, 1898, 1899, 1902, 1905, 1906, 1913 fins al 1919, 1921, 1923, 1929.

La geografia dels llocs de procedència, tal com ja he esmentat més amunt, és variada per bé que no sistemàtica dins el domini etnopoètic de Catalunya, amb l'excepció de l'Alguer i una versió rondallística anotada com a «mallorquina», amb el registre de l'any i de l'informant però no del lloc (p. 400-402). Tanmateix, aquesta diversitat només és pàl·lidament reflectida amb la presència molt limitada de dialectalismes, per bé que sí que són presents en els materials de l'Alguer i del Baix Empordà (en ambdós casos s'indica que són registrats «en son llenguatge»; clarament per al cas de l'Alguer i no tan clarament per al Baix Empordà) i en el document mallorquí acabat d'esmentar. En alguna altra ocasió el dialectalisme es fa clarament present a la flexió verbal de l'informant, com és el cas de la rondalla formulística ATU 2034 *The Mouse Regains its Tail*, «Lo conillet» (p. 421-424), recollida a Alòs de Balaguer, amb «dono»/«doni». Els topònims que apareixen, amb freqüència diferent, en els registres són els següents: Alguer, Alòs de Balaguer, Barcelona, Campdorà, Cantallops, Carme, Cerdanya, Baix Empordà, la Garriga,

la Garrotxa, Girona, la Guàrdia, Lleida, Llofriu, Manresa, Olot, Palafrugell, els Pirineus, el Port de la Selva, Reus, Ripoll, Rubí, Sabadell, Sant Climent, Sovelles, Tàrraga, Terrassa, Torà, el Vallès, Verges, Vidrà i Xerta.

Els informants tampoc s'indiquen sistemàticament, però quan es fa es registren amb nom complet o amb inicials; i, en tres ocasions ja esmentades, l'informant s'identifica sense nom com a «pastor», «mariner» i, presumptament, infant o infants d'unes colònies. Al marge d'aquests casos concrets no se'n dona ni l'edat ni dades de cap altra naturalesa, a excepció de «Mon pare Ramon Sabater» (p. ex., a p. 488) i «Ma mare Júlia Carbonell» (p. ex., a p. 408). Les formes plenes del nom permeten identificar explícitament tres informants dones (Maria G. Bassa, Teresa de Prago i Júlia Carbonell) i tres informants homes (Pep de Sovelles, Pere Botella i Ramon Sabater), a més del pastor i el mariner. Els registres restants van amb el nom de fonts amb inicial o bé, com ja s'ha esmentat, amb nom i cognom abreujats, no sempre identificables.

Uns altres elements a favor d'aquesta certa consciència procedimental són el registre explícit de «variants», indicades així mateix, i l'adjunció d'aclariments quan considera que ho reclama la comprensió del document (p. ex., p. 110-115).

Finalment, cal esmentar la presència d'alguns pocs materials de naturalesa no folklòrica però de característiques diverses. Els uns tenen fonts més o menys cultes i segurament responen als interessos intel·lectuals i morals del recopilador, com ara les notes interpretatives esmentades més amunt (sense titular; p. 189-199), «Les Normes de Jeff[f]erson» (p. 135-136) i «Manaments de la Lley de l'Home. Manaments de la Ynscriccio de Persa[-è-]polis. Traduida de l'alarb l'any 1720» (p. 230-237). I almenys en un altre cas, que és fora de dubte, es tracta d'un material copiat de naturalesa no folklòrica, per bé que afí a aquesta naturalesa —per la seva popularització i fins i tot possible oralització¹—, o bé per la seva temàtica. És el cas dels mimologismes «lingüístics»² —que responen clarament al genèric «joc de mots o lingüístic»— «La lengua catalana al Cel» (p. 214-228), copiats possiblement d'*En Patufet* (que els reproduí el 1911)³; mimologismes que, segons Josep M. Pujol (1987), tenen l'origen en els ambients «pitarrescos», molt proclius a aquesta mena d'usos lúdics i humorístics del llenguatge.⁴ Un altre exemple acreditat de

1. Personalment puc acreditar la popularització d'aquests mimologismes, alguns dels quals jo vaig conèixer d'infant en l'entorn familiar pervinguts per via oral.

2. Els anomeno així perquè la seva inequívoca finalitat és la imitació, per bé que no pas de sons d'ocells o altres sorolls, com és habitual en el mimologisme, sinó de la fonètica d'altres llengües.

3. *En Patufet*, núm. 368 (28 gener 1911): núm. 73; 369 (4 febrer 1911): 93; núm. 372 (25 febrer 1911): 140; núm. 373 (4 març 1911): 157; 376 (24 març 1911): 204-205. Disponible digitalment a: ARCA: *Arxiu de Revistes Catalanes Antigues*. Biblioteca de Catalunya i Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya: <<http://www.bnc.cat/digital/arca/index.html>> [data de consulta: gener de 2013]. Agraïxo a Caterina Valriu l'amable indicació d'aquesta font.

4. Val la pena tenir present el que sobre aquests materials sintetitza Pujol (1987: 216): «En resum, doncs, “El català, mare de totes les llengües” és un joc lingüístic d'orientació folklòric, inserit humorísticament dins el marc teòric de la lingüística històrico-comparada. Fou creat i publicat per primera vegada dins l'almanac *El Xanguet* per a 1865 per algú que utilitzà el pseudònim de Roch Binoba (que podria correspondre al comedïgraf Albert Llanas, i que, en qualsevol cas pertanyia al grup d'amics de joventut de Federic Soler [“Serafí Pitarra”, el seu pseudònim]), i reprès i perfeccionat per Artur Cuyàs en el n.º 30 (octubre 1877) de *La Llumenera de Nova York*. A aquestes dues versions (especialment a la de Cuyàs) es deu també

manlleu és la rondalla religiosa «Lo ferrer» (p. 485-488) (ATU 756D* *Who is the More Devout?*), que Sabater Carbonell copià fidelment del *Calendari Català de l'any 1869*.⁵ En el manuscrit la rondalla duu la indicació «mon pare Ramon Sabater». Cal suposar, doncs, que efectivament la coneixia a través del seu pare, però que segurament per comoditat preferí copiar-la d'una font escrita que tenia a l'abast. La barreja de materials directament recopilats al costat d'altres amb fonts impreses no ha d'estranyar, atès que el manuscrit devia respondre més als gustos i interessos personals del compilador que a una pretensió científica. Tanmateix, aquest fenomen —del tot normal en l'època i, singularment, en persones benafectes al folklore que no tenien una consciència científica rigorosa— obliga a procedir amb molta cautela en la consideració dels materials del manuscrit.

2.3 Descripció dels continguts

El registre escrit dels documents narratius, com ara rondalles, llegendes, tradicions explicatives, etc., palesa proximitat a les fonts orals o, almenys, no s'hi manifesten recursos propis del registre literari. Els relats del cicle del Rector de Vallfogona són un bon exemple de la notable proximitat a l'oralitat que en molts moments presenta el manuscrit. Òbviament el reflex oral no planteja dificultat en els documents d'esquema més fix o formulístics, com ara parèmies, endevinalles, entrebancallengües, mimologismes, oracions, cançons, fórmules rimades (o no) de jocs, etc., tots ells gèneres presents en el manuscrit. L'autor mostra una clara voluntat classificatòria i una certa consciència de gènere —no prou clara sobretot en els documents narratius—, que s'explicita a l'índex que redactà. En concret, segons la nomenclatura de l'índex mateix, la majoria dels materials s'agrupen dins els gèneres següents: oracions, supersticions, refranys, proverbis, tradicions, procediments mnemotècnics, procediments embarbussaments, endevinalles, jocs de mainada (amb cançó o fórmula fixa), rondalles i cançons.

Veritablement es tracta d'un manuscrit miscel·lani des del punt de vista dels continguts etnopoètics. Sense vacil·lacions genèriques hom hi pot trobar, al marge d'uns quants materials no clarament orals, materials etnopoètics narratius (llegenda religiosa, tradició explicativa, rondalla meravellosa i no meravellosa, rondalla formulística), fórmules (parèmia, endevinalla, fórmula de fonació com ara l'entrebancallengües i el mimologisme), cançó i, finalment, folklore religiós, oracions i lletanies. Aquest llistat no exhauereix en absolut, quant al gènere, la riquesa de matisos que contenen els materials del manuscrit. Cal tenir en compte l'èmfasi que s'ha posat a la introducció sobre la naturalesa incipient, no closa, d'aquesta recerca. És clar que el treball d'aprofundiment posterior obligarà a ampliar aquesta informació, matisar-la i fins i tot rectificar-la. Aquesta és una presentació general i prèvia a la considerable recerca que reclama la naturalesa d'aquest manuscrit.

la meitat de la dotzena de frases que han adquirit circulació oral.» Aquests materials foren reproduïts posteriorment a *En Patufet* i altres publicacions durant tot el segle XX.

5. *Calendari Català de l'any 1869*: 22-23. Disponible digitalment a: ARCA: *Arxiu de Revistes Catalanes Antigues*. Biblioteca de Catalunya i Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya <<http://www.bnc.cat/digital/arca/index.html>> [data de consulta: gener de 2013]. Agraïxo a Mònica Sales l'amable indicació d'aquesta font.

3. Del «vallfagonisme» a la matèria etnopoètica

Preguntem-nos quins són els mecanismes de trasllat o trànsit de la història fins al mite oral. Més en concret: quins són els motius, en el cas de Francesc Vicent Garcia, Rector de Vallfogona, que provoquen la recepció del personatge històric dins el folklore i el converteixen en matèria etnopoètica? Existeix una resposta coneguda i acceptada, més o menys clàssica, a aquesta qüestió. Molt sumàriament aquests motius són els següents.

La condició provocadora d'un personatge històric adoba el camp a l'etnopoètica, que troba, emparada en aquesta condició, el terreny propici a les llibertats i al paroxisme de la imaginació que resideixen en molta de la matèria etnopoètica. En el cas de Garcia —que, a despit del literat, era un home piadós— el factor provocador era aguditzat i salpebrat per la condició d'eclesiàstic. Per Rossich (1988: 132), «no costa gaire d'adonar-se que va ser per la celebritat de determinades poesies de to picardiós o escatològic [...], augmentada per la condició eclesiàstica del seu presumpte autor, que Garcia va obrir-se pas dins els múltiples camins de la imaginació popular». Els ingredients concrets, en aquest cas, es desprenen del discurs sobre el «vallfagonisme» essencialment elaborat per la tradició de la Renaixença. El Rector no en sortia gaire ben parat. «Vallfagonisme» passà a significar —amb paraules de Jordi Rubió (1985: 186)— «un terme equivalent a grolleria i a folga de mal gust» per «la tendència als temes bruts o a la procacitat deshonest»; les altres raons, no temàtiques, que dóna Rubió per a un rebuig més o menys oficial —la castellanització del llenguatge i el gongorisme i culteranisme del seu estil poètic— són irrellevants per a l'etnopoètica. Sens dubte, les temàtiques escatològiques i pornogràfiques van col·laborar a l'aparició i expansió del mite oral, encara que segurament no es tracta d'un motiu vàlid *per se*. Tanmateix, la visió de la Renaixença avui està críticament superada. Afirmar Jaume Vidal Alcover (2011: 353-354): «No crec que hàgim de jutjar el Rector de Vallfogona pel seu “vallfagonisme”, sinó per l'encert de la seva ironia, neta o bruta, i per la reeixida de la seva obra: en l'un i en l'altre aspecte trobarem moments feliços.» Cal suposar que el públic popular els hi sabé trobar en escriu, la qual cosa devia fecundar a bastament la perllongació de l'impuls dels seus sonets en un territori etnopoètic fora de la seva obra, generant i engrandint, així, el mite oral del personatge. Un perllongament que se cenyí als elements d'etopeia, els patrons episòdics i els motlles argumentatius del tot compartits dins de l'etnopoètica. Cal insistir en el paper que hi representà la «massa popular» en aquesta transició cap a la matèria etnopoètica. Carla Piludu (2011: 357) suggereix de «tenir en compte la diversitat de destinataris: la massa popular en el cas dels poemes obscens i trivials; les elits en les composicions en què s'in-sinua la polèmica literària»; Piludu ho suggereix com a clau de comprensió de la ruptura que representa l'obra del Rector de Vallfogona respecte al sistema literari de matriu estètica espanyola, però aquesta distinció, d'arrel estètica i temàtica, marcarà al capdavant la bifurcació de camins i el recorregut del que seguí el «vallfagonisme» i la seva derivació etnopoètica.

El primer dels ingredients del «vallfagonisme» a què s'ha fet referència més amunt el formulà Rubió —amb un enfocament no exempt d'apriorisme temàtic, gairebé diria moral—: és la trivialitat. Per aquest camí s'explica, seguint Rubió (1985: 191), com «rodolins, contes, decoracions damunt ceràmica i acudits difongueren una imatge de Garcia que, encara que falsa o exagerada en el detall, corres-

ponia en l'essencial al filó humorístic, fàcil, lliure i populatxer de la majoria de les seves poesies». A banda de la sucosa temàtica de la procacitat, que Rossich també admet com a ingredient significatiu en l'emergència del mite oral, cal afegir-hi l'anecdolari d'enginy per completar les motivacions. A l'enginy m'hi referiré més avall quan tracti els relats del manuscrit.

No és sobrer, per al cas singular del Rector de Vallfogona, recordar la pseudoespecificitat temàtica dels relats. Per a l'etnopoètica l'atribució episòdica al personatge no té res (o molt poc) a veure amb la realitat històrica; és una dada merament indiciària perquè les narracions de tema capellanesc tenen constants que es reproduïen en molts dominis etnopoètics diferents —em refereixo, és clar, al domini lingüísticocultural. Així, l'etnopoètica episòdica de manera força recurrent, majorment amb forma d'anècdota, continguts molt semblants referits al Rector de Vallfogona, al religiós dominicà Francesc Mulet (al País Valencià), a mossèn Peire Rector de la Vola (a la plana de Vic) o a l'Arcipreste de Hita o a qualsevol il·lustre membre de la procacitat i l'enginy capellanescos.

El «vallfagonisme» va tenir una certa continuïtat literària teixida de força pseudoepigrafi, biografies que eren tan populars com llegendàries (Comas 1986: 43), etc. —aquí no cal entrar en el detall— que, tanmateix, van oliar bé els sistemes de transferència cap a la matèria etnopoètica. Una de les primeres contribucions importants a la invenció del mite o, si es prefereix, de la tradició del Rector de Vallfogona, va ser precisament la dels seus dos primerencs biògrafs. Rubió (1985: 188) ho rebla així:

Els qui donaren cos a la llegenda de Vallfogona [*sic*] foren els severs barons que, disfressant-se sota els pseudònims de «Rector de Pittaluga» (el monjo de Ripoll fra Manuel de Vega) i «Rector dels Banys» (l'advocat de Barcelona Joaquim Vives Ximénez), publicaren la *Vida del Dr. Vicent Garcia* que precedeix les primeres edicions de les seves poesies.

La creació etnopoètica, progressivament elaborada en forma d'anecdolari, va anar fent el seu curs però es veié reforçada possiblement per l'aportació que hi va fer Frederic Soler «Pitarra» (1871) amb l'obra dramàtica *Lo Rector de Vallfogona*, «destinada a exercir una forta influència posterior i que representava, alhora, una reelaboració de la figura llegendària de Garcia i la incorporació d'un nou mite literari a les lletres catalanes» (Rossich 1988: 146). El mite literari, en aquest cas, possiblement renovà d'energies el mite oral pervingut de tres segles enrere fins al moment que Sabater Carbonell va recollir aquests relats, entre 1906 i 1918. La mateixa època, a propòsit, que Joan Amades recollí els seus materials d'aquest mateix cicle, amb els quals no hi ha significatives coincidències a banda d'alguns episodis argumentalment propers.

4. Els relats protagonitzats pel Rector de Vallfogona: transcripció

El Manuscrit Sabater Carbonell inclou un conjunt d'onze relats del mode realista, seguint el sistema d'Heda Jason, del gènere rondalla no meravellosa (rondalla d'enginy, rondalla del gegant beneït), per bé que totes són d'estructura simple monoseqüencial, i del gènere contarella (en un parell de casos cal considerar els episodis com a acudits), que expliquen fets atribuïts al popular Rector de Vallfogona, conegudíssim a tot Catalunya. A l'índex del volum estan agrupats, en pàgines

no consecutives, en dos grups de vuit (p. 403-409) i de tres relats (p. 418-420), amb l'ítem indexador «Fets del Rector de Vallfogona» en ambdós casos. En canvi, en el cos del manuscrit el títol, que apareix per al primer grup però manca per al segon, sofreix una transformació i passa a «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona». El matís de l'atribució popular, és a dir, de la significació que té el personatge per al grup en el qual s'explica el relat, no fa sinó reblar l'adscripció a l'anècdota. Rossich (1988: 137-138) indica sintèticament els temes més freqüents del cicle del Rector:

Són els següents: *a)* vacil·lacions o manca de serietat en el compliment dels rituals de l'Església, amb manifestacions a cops francament irreverents; *b)* anècdotes entre el rector i el seu escolà, en què aquest generalment és més murri que el mateix rector; *c)* entre el rector i la majordona, que sol ser bruta, encantada i malgastadora [...]; *d)* entre el rector i el bisbe, el qual invariablement és enganyat o ridiculitzat pel rector; *e)* entre aquest i algun feligrès, que normalment és castigat o escarmentat per alguna falta —de vegades, la víctima n'havia estat el mateix rector— de maneres poc convencionals; *f)* entre Garcia i el rei (o la reina), on el rector fa el paper de pagerol sorneguer que se'n surt de totes.

Els relats del Manuscrit Sabater Carbonell s'inclouen en aquest llistat i són exemples temàticament molt representatius del cicle. L'enginy, present d'una manera o d'una altra en tots, és un leitmotiv preferit de l'etnopoètica i no cal dir que aquest cicle en participa intensament i n'ofereix bones mostres.

4.1 Criteris de transcripció

Per a l'establiment del text s'ha regularitzat l'ortografia, sempre que no alterés la fonètica; s'ha respectat al màxim el llenguatge original, i s'ha racionalitzat la puntuació d'acord amb criteris actuals. S'ha adaptat alguna representació gràfica, ja que no representa el so actual, com ara «ab» per «amb» o «puig» per «puix». Pel que fa als criteris ortogràfics i el vocabulari se segueix l'autoritat de l'Alcover-Moll.

4.2 «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»: textos

Els relats es presenten segons l'ordre d'aparició en el manuscrit, numerats, amb frase inicial identificadora (transcripció regularitzada), amb la pàgina o pàgines d'ubicació i amb el lloc de procedència, l'any i l'informant sempre que aquestes dades existeixin.⁶ S'afegeix una descripció temàtica mínima. Finalment apareix la classificació del relat amb indicació del tipus ATU (quan s'escau),⁷ la presència

6. En quatre ocasions les indicacions d'informant i d'any poden induir al dubte respecte del relat al qual es refereixen perquè estan separats del text per línies separadores (són les dades corresponents als textos 3, 4, 6 i 7). Tanmateix, interpreto les dades com a pertanyents al text precedent, i no pas al següent, atès que aquest és el criteri general sense excepció que Sabater Carbonell fa servir en tot el manuscrit. Criteri que, a més, és el que aplica a la resta dels relats del cicle que s'edita.

7. Agraïxo a Paulo Correia la seva generosa aportació en la classificació dels materials del manuscrit, i a Carme Oriol les seves precises i molt enriquidores observacions en aquest mateix sentit. És just, doncs, deixar constància que aquest article s'ha beneficiat de la saviesa etnopoètica i la perícia classificatòria d'ambdós col·legues.

del tipus al domini català (remissió als catalogadors catalans, quan s'escau), més la qualificació genèrica del relat segons la nomenclatura catalana i l'anglesa estàndards.

1. «Va venir que un dia que a Vallfogona van haver de fer una gran festa d'Iglésia i van fer-hi anar un gran predicador.»

p. 403-404

Sant Climent (sense més especificació toponímica)

1915

L. Mestres

Episodi de majordona i escolà golafres que enganyen el rector i un pare predicador.

Catalogació:

ATU 1741 *The Priest's Guest and the Eaten Chickens*

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Contarella [Anecdote]

Text:

Va venir que un dia que a Vallfogona van haver de fer una gran festa d'Iglésia i van fer-hi anar un gran predicador.

Ve aquí que el senyor Rector, per obsequiar-lo, va fer matar dues perdius. La majordona les va coure i, quan les va tenir cuites, se'n van menjar una ella i l'altra l'escolà.

Diu:

—I ara, com ho farem perquè el senyor Rector no ens renyí? Ja ho sé!

Va i crida al Predicador i li diu:

—Senyor Predicador, con vegi que el senyor Rector esmoli els ganivets, vagi-se'n que, o si no, li tairà l'oreia.

Ve-l'hi aquí que aixís que el senyor Rector se posa a esmolar els ganivets, el Predicador que cuita a fugir cap al carrer.

L'escolà, que va en el senyor Rector i li fa:

—Senyor Rector, senyor Rector, el Pare Predicador s'emporta les perdius.

El senyor Rector surt i li crida:

—Solament una, de les dues solament una.

I el Predicador, pensant-se que li deia que de les dues oreies solament se'n deixés tallar una, deia:

—Ni una, ni cap, ni una, ni cap.

Va marxar sense cobrar i no el van veure mai més.

2. «Una vegada el Rector de Vallfogona tenia un escolà molt tonto i, per fer-lo espavilar...»

p. 404-405

Sense lloc

1917

L. M. (L. Mestres)

Episodi d'escolà enze que se'n surt, d'una prova, per l'astúcia d'altri.

Catalogació:

ATU 860 *Nuts of «Ay, Ay, Ay»*

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web

RondCat

Rondalla d'enginy [Realistic Tale]

Text:

Una vegada el Rector de Vallfogona tenia un escolà molt tonto i, per fer-lo espavilar, li va dar un sac i tres quartos i li va dir:

—Mira, porta'm un quarto d'allò que neda, un quarto d'allò que no neda i un quarto d'*ixp!*

Ve-l'ho aquí que l'escolà surt al carrer i troba un company que li diu:

—A on vas?

—El senyor Rector m'ha enviat a comprar un quarto d'allò que neda, un quarto d'allò que no neda i un *ixp!*

—Mira, noi: amb els quartos que tens, anem-se'n a beure i lo demás ja t'ho posaré jo dintre del sac.

Con van haver begut li fica dintre del sac una mata de gatosa, un tap de suro i una bala [de] plom.

Arriba a la Rectoria i el senyor Rector li fa:

—Ja m'ho portes bé?

—Sí, senyor.

Treu el suro, el tira a l'aigua i diu:

—Això és lo que neda.

Treu la bala, també l'hi tira i diu:

—Això és lo que no neda, i ara fiqui la mà dintre el sac.

El senyor Rector l'hi fica i com que amb la gatosa es va punxar, va fer *ixp!*

3. «Una vegada el Rector de Vallfogona tenia un escolà molt tonto i quan li mana-va una cosa sempre trigava molt a fer-la.»

p. 405-406

Sense lloc

1918

L. M. (L. Mestres)

Episodi d'escolà enze que interpreta literalment, de manera absurda, el que li ordenen.

Catalogació:

ATU cf. 1002 *Destroying the Master's Property*

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Rondalla del gegant beneit [Tale of the Stupid Ogre]

Text:

Una vegada el Rector de Vallfogona tenia un escolà molt tonto i quan li manava una cosa sempre trigava molt a fer-la.

Un dia el senyor Rector, cansat d'esperar, li va dir:

—Quan jo et mani una cosa o et cridi, deixa tot lo que tens entre mans i vine de seguida.

Un dia l'escolà portava la cassola de l'arròs a taula i el senyor Rector el va cridar. Ell que deixa anar la cassola i se n'hi va corrents.

—Què mana?

—Que portis, que portis la cassola de l'arròs a taula.

—*Oh!* Ja l'hi portava però com que vostè m'ha cridat, l'he deixat anar a terra i s'ha trencat.

Un altre dia l'escolà omplia el porró. El senyor Rector el crida.

—Què mana?

Se n'hi va corrents, deixant l'aixeta de la bota oberta i tirant el porró a terra.

—Que omplis el porró.

—Ja quasi el tenia ple com vostè m'ha cridat, però com que em va dir que «con me cridés, deixés tot lo que tinguéis entre mans», l'he deixat anar a terra i s'ha trencat.

4. «Diu que una vegada era el Rector de Vallfogona, l'escolà i la majordona, que era tia de l'escolà.»

p. 407

Sense lloc

1914

L. M. G. (L. Mestres?)

Episodi d'escolà murri que es venja del rector tornant-s'hi amb la mateixa acció.

Catalogació:

Sense adscripció a un tipus ATU

Presència del tipus al domini català: El web RondCat documenta la següent versió: Joan Amades, «De com li van posar vinagre a les canadelles». *El rector de Vallfogona*. Barcelona: Gràfiques Calmell, 1938, p. 20-21

Contarella [Anecdote]

Text:

Diu que una vegada era el Rector de Vallfogona, l'escolà i la majordona, que era tia de l'escolà.

Ve-l'hi aquí que un dia el senyor Rector, per comptes de dar-l[os] vi els va dar vinagre, i l'escolà, que totes se les pensava, diu:

—Ja veuràs.

Agafa les canadelles i li posa vinagre per contes de vi. Quan el senyor Rector va acabar de beure's el vinagre, mentres deia missa, ell que fa:

—*Ehem!*

I l'escolà va respondre:

—Jo i la tia també en bevem.

5. «Un dia el Rector de Vallfogona pregunta a l'escolà: —A veure si em saps dir quantes cues de rates...»

p. 407

Sense lloc

Sense any

Sense informant (per la ubicació del text hi ha la possibilitat que l'informant sigui L. Mestres o Júlia Carbonell)

Episodi d'escolà murri que ofereix una resposta enginyosa al rector.

Catalogació:

Sense adscripció a un tipus ATU (encara que llunyanament pot relacionar-se amb el tipus ATU 922, del qual podria considerar-se una versió parcial reduïda a un únic motiu).

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Acudit [Joke]

Text:

Un dia el Rector de Vallfogona pregunta a l'escolà:

—A veure si em saps dir quantes cues de rates necessitem per pujar al cel.

Contestant el murri de l'escolà:

—Una, si és prou llarga.

6. «Ve-l'hi aquí que quan el senyor Rector de Vallfogona es troba a Madrid lo Rei convida al senyor Rector...»

p. 408

Sense lloc

1906

Júlia Carbonell («Ma mare Julia Carbonell»)

Episodi de venjança burlesca del rector davant el rei, que havia intentat befar-se'n.

Catalogació:

Sense adscripció a un tipus ATU

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Contarella [Anecdote]

Text:

Ve-l'hi aquí que quan el senyor Rector de Vallfogona es troba a Madrid lo Rei convida al senyor Rector però, amb objecte de fer-li una burla, li indica a una hora diferent. Quan arriba lo senyor Rector donant lo Déu-lo-guard:

—Bona nit.

Mes ningú li contesta puix lo rei així ho tenia ordenat. Mes veient lo senyor Rector que ningú li contesta comença traient-se lo manteu i, després la sotana, comença traient-se el gec i descordar-se els pantalons. Mes lo rei, al veure-ho, crida:

—Què fa!

Contestant lo senyor Rector:

—El Rector de Vallfogona quan està sol pixa i caga i fa el que vol.

7. «Era un dia que el senyor Rector de Vallfogona per un sermó que indicaren al Bisbe que era irreverent...»

p. 409

Sense lloc

1906

Júlia Carbonell («Ma Mare Julia Ca[r]bonell»)

Episodi d'obediència burlada del rector al bisbe, que li havia imposat un càstig penitent.

Catalogació:

Sense adscripció a un tipus ATU (encara que llunyanament pot relacionar-se amb el tipus ATU 875 perquè l'acudit està construït sobre un dels motius del tipus, l'H1053.2 *Task: coming neither on horse nor on foot. [Comes sitting on animal but with feet reaching ground.]*)

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Acudit [Joke]

Text:

Era un dia que el senyor Rector de Vallfogona per un sermó que indicaren al Bisbe que era irreverent castiga al senyor Rector a anar al seu palau «Ni a peu ni a cavall».

Lo senyor Rector va complir lo càstig presentant-se al palau del Bisbe dalt d'una somera petita i arrossegant los peus, i d'esta forma *hi arriba* ni a peu ni a cavall.

hi arriba] hi ha, Riva *ms.* Calembour la presència del qual no sembla justificada en cap sentit.

8. «Un dia el Rector de Vallfogona va agafar a l'escolà i li va dir: —A veure si em sabràs dir la terra...»

p. 409

Sense lloc

Sense any

Sense informant (per la ubicació del text hi ha la possibilitat que l'informant sigui Júlia Carbonell)

Episodi d'escolà murri que ofereix una resposta enginyosa al rector.

Catalogació:

Sense adscripció a un tipus ATU (encara que llunyanament pot relacionar-se amb el tipus ATU 922, del qual podria considerar-se una versió parcial reduïda a un únic motiu)

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Rondalla d'enginy [Realistic Tale]

Text:

Un dia el Rector de Vallfogona va agafar a l'escolà i li va dir:

—A veure si em sabràs dir la terra que hi ha en tot el món.

L'escolà va rumiar una mica, però després respongué:

—Tregui'm tots els arbres i totes les pedres i allavors l'hi diré.

9. «Heus aquí que una vegada, al senyor Rector de Vallfogona, un pagès li regala un cabridet molt rebufó...»

pp. 418-419

Sense lloc

1918

R. S. (Ramon Sabater; a p. 441 s'explicita: «R. S. mon Pare»)

Episodi de majordona i rector, que contesta enginyosament (ritualment) bo i celebrant la missa, una requesta culinària d'ella.

Catalogació:

ATU 1831 *The Clergyman and Sexton at Mass*

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Contarella [Anecdote]

Text:

Heus aquí que una vegada, al senyor Rector de Vallfogona, un pagès li regala un cabridet molt rebufó i se n'anà, el Rector, a celebrar la Missa sense dir a la seva majordona de quina manera volia menjar-se'l.

La majordona, que no tenia res de ruc, després que tingué mort lo cabridet lo posa sobre d'una safata i se'n puja al Cor de la Iglésia i l'alça enlaire. Lo senyor Rector, en aquell moment, havia de dir les paraules «Per omnia secula seculorum» i, en lloc de dir-les, exclama al veure a la majordona amb lo cabrit:

—Dona nostra, dona nostra,
vós que del cabrit feu mostra,
mig rostit i mig fregit,
per Christum Dominum Nostrum.

I l'eixerit escolanet, sense immutar-se gens ni mica, contesta:

—Amen.

I aquí teniu explicada la manera enginyosa de que es valgué el senyor Rector per manifestar son desig sense fer cap «planxa».

10. «Lo senyor Rector de Vallfogona, desitjant instruir al seu escolanet, li digué un dia...»

p. 419-420

Sense lloc

1918

J. C. (Júlia Carbonell)

Episodi d'escolà enze que, allixonat amb metàfores pel rector, passa per ser boig.

Catalogació:

ATU 1562A *The Barn is Burning!*

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Contarella [Anecdote]

Text:

Lo senyor Rector de Vallfogona, desitjant instruir al seu escolanet, li digué un dia:

—Mira, noi: de les dones se'n diu «altes i baixes»; de les galledes, «barrabaixes», i de les cases, «bon repòs»; dels carrers, «llirgums-llargums», i de l'aigua, «mata-focs».

Uns quants dies després de les profitoses lliçons se posa foc a la Rectoria i l'escolanet, que ja no parlava d'altra manera que la que li ensenyava el senyor Rector, se posa a la finestra dient a grans crits:

—Vosaltres, altes i baixes,
agafeu les barrabaixes,
correu pels llirgums-llargums,

porteu força mata-focs
perquè es crema el bon repòs
del Secula-seculorum.

La gent, al sentir aquells crits, cregueren que l'escolà s'havia torna[t] boig i pujaren alguns a buscar-lo, [a]donant-se aixís del foc que cremava la Rectoria, i que apagaren de seguida.

11. «Desitjant, el senyor Rector de Vallfogona, economitzar l'oli, cosa que tant derrotxava sa majordona...»

p. 420

Sense lloc

1918

G. G.

Episodi d'astúcia de la majordona, superior a la del rector, que té la finalitat de burlar-se d'una ordre seva.

Catalogació:

Sense adscripció a un tipus ATU

Presència del tipus al domini català: El web RondCat documenta la següent versió: Joan Amades, «De quan la majordona li gastava massa oli». *El rector de Vallfogona*. Barcelona: Gràfiques Calmell, 1938, pp. 19-20; *Folklore de Catalunya. Rondallística (Rondalles-Tradicions-Llegendes)*. Barcelona: Selecta, 1950, p. 1051.

Contarella [Anecdote]

Text:

Desitjant, el senyor Rector de Vallfogona, economitzar l'oli, cosa que tant derrotxava sa majordona, anà un dia a la cuina ans que ella amanís l'enciam i, agafant lo setrill de l'oli, li diu:

—D'avui en avant en tots los amanits només hi tiraràs un raig d'oli al temps de dir «tiru-liru».

La majordona ho feu així, amb la única diferència de que quan amania el plat de senyor Rector feia un «tiru-liru» molt curt, mes a l'amanir el seu feia un «tiru-liiru» més llarg que un dia sense pa.

Aixís, amb astúcia, fou burlada l'astúcia del Rector.

5. Referències bibliogràfiques

- ARCA: *Arxiu de Revistes Catalanes Antiques*. Biblioteca de Catalunya i Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya <<http://www.bnc.cat/digital/arca/index.html>> [data de consulta: gener de 2013].
- COMAS, Antoni (1986): *La decadència*. Barcelona: La Llar del Llibre – Els llibres de la Frontera.
- PILUDU, Carla (2011): «Una ruptura del sistema literari». Dins Albert ROSSICH (dir.). *Panorama crític de la literatura catalana*, III. *Edat moderna*. Barcelona: Vicens Vives, p. 357.
- PUJOL, Josep M. (1987): «El català, mare de totes les llengües». Dins Josep MASSOT I MUNTANER (coord.): *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XIV. *Miscel·lània A. M. Badia i Margarit*, 6. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 203-229.
- RondCat: Cercador de la rondalla catalana*. Arxiu de Folklore. Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili <<http://www.sre.urv.cat/rondcat>> [data de consulta: gener de 2013].
- ROSSICH, Albert (1988): *Francesc Vicent Garcia. Història i mite del Rector de Vallfogona*. Barcelona: Edicions 62.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1985): *Història de la literatura catalana*, 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VIDAL ALCOVER, Jaume (2011): «La influència de la literatura castellana». Dins Albert ROSSICH (dir.): *Panorama crític de la literatura catalana*, III. *Edat moderna*. Barcelona: Vicens Vives, p. 353-354.